

FRICS GYULA

A mi hegyünk, a Karancs

Sokan vagyunk, akik magunkénak valljuk. Az itteniek szinte mindnyájan. Talán össze sem számolhatjuk a Karancs szerelmeit. Régen az itt lakó népeké volt, akik szerették, itt éltek, itt haltak és elfogytak valamikor. A Karancs a ma élőké is, akiket ugyanúgy vonz a hegy, mint a hajdani embereket. Ezt fejezik ki a költő sorai is:

*„Honvágyam idehoz...
Meg-megsimogatom
A ráncos tölgyeket,
Dalra fakadt ágaik közt
Karancsra át a Salgó integet... ”*

Az idézett sorok a *Palóc Olimposzon* című versből valók. Írója Sabján Ferenc, a „Karancs kanizsai követe”, aki minden évben eljön Nagykanizsáról, felmegy a kápolnához, a kilátóhoz. A megtisztelő címmel a Palóc Parnasszus pódiumújság ruházta fel 2008-ban.

Nem véletlen, hogy Fancsik Jánost a hegy bűvölete a *Vallomások a Karancs–Medves vidékéről* című csodálatos könyve és fotói összeállítására indította. A Karancsot Noszky Jenő geológus nevezte először „Palóc Olimposz”-nak 1912-ben. Ha ködös-felhős időben csodáljuk ezt a hegyet, azonnal megértjük a névadást. De nem kell hozzá a pára sem. Fancsik János könyvének csodálatos természeti képei, a *Vallomások* egyértelműen mutatják, hogy a „mi hegyünk” csakis az istenek tartózkodási helye lehet. Ács Irén fotóművész gyönyörű, környékünket bemutató albumot készített *Istenek a palóc Olimposzon* (1994) címmel. Ennek előszavában Praznovszky Mihály, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója így ír: „Az istenek valóban a Palóc Olimposzon élnek! Ezt én is tanúsíthatom, hiszen néhány nappal ezelőtt én is fent jártam a Karancs hegy tetején. Mondhatom, főséges élmény volt! Ámbár egyik halhatatlannal sem találkoztam, de máshol nem is lakhatnak.”

Az Isten ma is jelen van a hegyen. Ezt négyen is elmondhattuk 1967-ben: Czibula Elemér, Holub Sándor, a fia és jómagam. A kápolna környékét, a körmeneti utat rendeztük, amikor Elemér bácsi csákánya egy szár-

nyas aknát fordított ki a földből. A csákány éle a gyújtófej alatt két centire volt... Istennek hála, mindnyájan életben maradtunk.

Többen állították, hogy ez a név Mikszáth Kálmántól ered. Az író, a nagy palóc nevekkkel is dédelgette szeretett szülőföldjét. Tőle származik többek között a Palóccország, Görbeország és a Karancskeszti vármegye elnevezés, de az Olimposzról nem írt. Nem szándékom senkit elkeseríteni, de Prakfalvi Péter geológus kérésére Praznovszky Mihály mai technikai segítséggel végigtanulmányozta Mikszáth összes írását. „En még nem találkoztam ezzel a sorával” – írja az előbb említett albumban. Maradjunk meg tehát Noszky Jenő keresztapaságánál.

Az évmilliók sziklákat, gerinceket vizsgálták a geológusok. Már az 1800-as évek elején a francia Beudant. Aztán a magyarok, Noszky Jenő, Bartók Lajos, Prakfalvi Péter és a rimaszombati Gaál Lajos. Sok-sok évvel ezelőtt, még az emberek ittléte előtt felpúposodott ez a hegy és lett olyan alakja, ami a később itt lakóknak feltűnt és csodálatra készítette őket. Nem véletlen, hogy Pápai Károly néprajz- és történetkutató 1891-ben így írt: „*A Karancs kiváló tisztelet tárgyat képezte minden időben. Ez könnyen megérthető, ha meggondoljuk, hogy a messze környék legtömegesebb és legmagasabb kiemelkedése.*” Ide sorolhatjuk Horváth László, Karancskeszti néhai esperesének mondását is: „A hegyet, ahogyan meglátják, mind ide jönnek.” (1900-as évek eleje)

Most, ha a hegyeket járjuk, lábunk alatt a földben szinte mindenütt elődeink maradványai fekszenek. Így van ez a Karancs vidékén is. Gyakran véletlenszerű egy-egy lelet megtalálása. Legtöbbször azonban neves régészek, kutatók: Kubinyi Ferenc, a régész, a gróf Nyáry testvérek, Jenő és Albert, Márton Ferenc, Dornyay Béla, Nováky Gyula, Feld István, Patay Pál, Václav Furmánek és mások nevéhez fűződnek a feltárások. Ezek során a bronzkori, kelta, népvándorlás kori, morva-szláv, a honfoglalás kori és más, itt élő népek nyomai kerültek napvilágra.

Nagy a valószínűsége annak, hogy az elődök kultikus helynek tekintették a Karancs hegyet és ott áldozatot mutattak be. Nagyfalussy Lajos, kalocsai jezsuita szerzetes, történetkutató – 1946-ban, Lapujtőre írt levelében – elemzi a Karancs név eredetét. Szerinte a török-tatár eredetű *kara* ígető ’néző’ jelentésű. Ezért a szóösszetételekben a hegynév jelentése lehetett ’Nézőhegy’ vagy ’Látóhegy’. A kazáni-tatár nyelvben a *Karaul* ’őrség’ jelentésű. Ez összefügg a Karancstól északra lévő, Losoncon túl húzódó egykori gyeplínia tényével. Így írja tovább a páter: „Lehet a Karancs helynévnek pogány kori szakrális jelentése is. Az ómagyar ’néző’ szónak volt ugyanis más értelme: ’jós’. A Karancs tehát a pogány korban ’oltárt néző hegy’ is lehetett. A Mocsáry által leírt *Kárráncs* név a hajánál előrán-gatott, megmosolyogtató.

Bálint Sándor, Barna Gábor könyve és Belitzky János néhai múzeumigazgató megállapítása szerint: „Keresztény szentélyeket szívesen telepítettek korábbi pogány kultuszhelyekre. Ilyenek: Mátraverebély-Szentkút, a

pöstyéni látókút, a felsőesztergályi kőszikla, az ecsegi Szentkút.” Ilyen lehetett a Karancs Kápolna-hegy.

Érdemes megemlíteni még a *Bolhád-hegy* elnevezést. Anonymus: *Gesta Hungarorum* című művében (1200 táján) szerepel ez a név. Árpád „sok katonát harcba küldött... Vezéreivé Szovárdot, Kadocsát és Hubát rendelte... Ez a három úr arról a helyről indult el, amelyet Pásztónak mondanak, s előbb a Hangony vize mentén lovagolt, majd ezen a folyón átkelt a Sajó folyó mellett. Innen Gömör várának részein át vonultak tovább, és eljutottak a Bolhád-hegyig, majd a nógrádi részekén haladva a Galga vizéhez értek.” A leírást sokan, sokféleképpen értelmezték. Az azonban bizonyos: Gömör és Nógrád között egyetlen nagy, szembetűnő és tiszteletet követelő hegy van, a Karancs. Véleményem szerint ezt nevezhették egykor Bolhádnak.

Közben mosolygok. Jellemző esetet ír még le Anonymus. „Annak a földnek a lakosai önként meghódoltak nekik... Hírvivőkkel megüzenték (...) a győzelmet. Árpád és fővezérei ennek szerfölött megörültek, egy egész héten át ünnepet ülve lakmároztak, s majdnem minden nap megittasodtak.” Úgy látszik, a magyaroknak ez régtől szokása volt.

Mondák születtek. Ezek kapcsolódtak a szentkúti Szent László ugratásához és Szent Istvánhoz is. „Szent István, aki híres vitéz volt, ott lakott a Karancs hegyén. Nem maradhatott azonban a hegyen, mert ott sok híres népek, járkálók (rablók) voltak, akik őt bántották. Ezért lován egy ugrással elugratott innen a Szent-Kúthoz.” (Ez 18 km!) Hetény János – a Karancs néprajzi, vallási kutatója – hagyományromlásnak, történeti síkok egymásba tolódásának értelmezte a jelenséget. Még egy ilyen monda: „Mer’ már a töröktől körbe volt fogva az egész Karancs, de Szent István megvédte.”

Aztán az országra tört a tatár. Ennek legendája az, hogy IV. Béla, fiatal vitézei segítségével, környékünk falvain és a Karancs hegyén át menekült Znióváraljára. Sikátor falu templomában együtt imádkozott a néppel. Pál-falván lovának lába tört, Bélavárán (ez ma Marakodipuszta) harcolt és védekezett. Továbbmenekült Nyitrára, a Dunántúlra és onnan a királyi családdal együtt az Adriai-tenger szigetén lévő Klisza várába. Ott szülte meg a királyné tizedik gyermekét, Margitot. De másképp is szól ám a történet! Többen mondják, hogy Margit menekülés közben, a Karancson jött világra. Ugyan mit keresett volna a szülés előtt álló szerencsétlen, szegény királyné a Muhi csatából való borzasztó menekülés közben a hegyen?

Később, amikor visszaállt a rend, az őt segítőket megjutalmazta a király. András és Pál vitéz, akik lovukat adták, birtokot kaptak. Ma is Pál-falvának nevezik azt a részt, ahol katonáik, jobbágyaik akkor letelepedtek. Még hűgük is kapott földet. Kati nagyon beszédes volt. Az ő faluját ezért Kotyházának hívták. Znióváralján a király prépostságot alapított, a Karancson kápolnát épített.

A karancsi monda leglényegesebb eleme azonban az, hogy a kápolnát Margit királylány építtette. A kápolnaépítésről Varga Lajos – jászárokszállási ének- és imádságszerző – verset írt, és éneklésében ki is nyomtatta a legendát 1897-ben. A legenda szerint Margit királylány a Karancs hegyén

zárdát és templomot kezdett építeni, melyet mennyei jelenés motivált – írta Limbacher Gábor. A király menekülés közben itt talált nyugalmat, s ekkor megjelent neki Szűz Mária. A következő napon nem találták, amit előzőleg falaztak. Újra megépítették, de harmadnapon megint nem volt ott semmi az alapokból. Végül az egyik munkás felfedezte, hogy a falak egy másik hegy tetején állnak. Az angyalok éjszakánként áthordták a köveket. Margit királylány ebben Szűz Mária akaratát látta, ezért az építést az új

helyen (a mai Kápolna-hegyen) folytatta. „Ez a hely Mária kedves kegyhelye lett” – írta Varga Lajos.

A már említett Nagyfalussy Lajos szerzetes szerint „A szentéletű királylány mint apáca ugyan nem építhetett templomot, de közbenjáró lehetett egy kápolna építésében. Ezt a történetet a helyi hagyomány, ha tetszősen átalakított alakban is, de megőrizhette.” A legendát – az angyalok munkáját, a már beépített kövek áthordását – megőrizte emlékezetében a helyi lakosság. Még 1926-ban is, a kápolna egy részének helyreállításakor a plébános arra figyelmeztette az építőket, hogy a bolthajtást hagyják meg, mert azt az angyalok építették. A félkörös boltív (ma sajnos be van vakolva) Árpád-kori, román stílusú eredetre utal. A hiedelem kolostorépítésről is beszél. Úgy tudják, hogy a királylány itt élte vezeklő életét és a hegy egyik forrásából hordta naponta a vizet. A róla elnevezett Margit-forrás ma közel a határhoz, de Szlovákia területén található.

Vidékünkön lépten-nyomon találkozunk mondákkal, legendákkal. Egy csíksomlyói prédikációban (2015. április 21-én) elhangzott egy megállapítás: „Ezek nagyon kedves történetek, de hitelességük nem igazolható.” A Karancs környékén gyűjtött mondák az egykor a hegy lábánál élő emberek istenfélő hitét, vallásosságát, híres királyaink és szent életű királynőink iránti tiszteletét, szeretetét bizonyítják. Talán ha visszatérne Margit királylány, megerősíthetné hitükben a ma itt élőket!

Az előbbieken megismerhettük a kápolna építésének és a szent hely kialakulásának történetét, ám ettől többet is megtudhatunk azokról, apró történetekből, amelyeket megőrzött az emlékezet vagy lejegyeztek a krónikák. Ezek felsorolásával sok lap megtelne. Talán majd a Karancsról készülő új könyvemben lesz helye mindegyiknek.

Néhány érdekesebb történetet azért itt is elmondok. Zách Felicián Károly Róbertet akarta megölni. A királyt megvédő Cselen fia János a Karancs alatti Zách-birtokokat kapta jutalmul. Egy vadászat során elvesztette

feliratos aranygyűrűjét, amit 1820 körül találtak meg szántás közben Karancsságtól nem messze. 1943-ig egy főúri család birtokában volt. Ekkor nyoma veszett.

Mások egy aradi könyvtárban olvasták, hogy a kápolna mellett volt egy kút, 80 méteres. A törökök először az okleveleket, aztán az apácákat, végül a harangokat dobálták bele. A hagyomány a kápolna lerombolását is a töröknek tulajdonítja.

Azt kevesen tudják, hogy a magyarok itt, a Karancs alatti Romhánynál (a szlovákok Lipoványának hívják) jól elverték a Fülekre tartó felmentő sereget 1593-ban.

Bél Mátyás történetíró szerint Forgách Zsigmond nádor özvegye, Pálffy Katalin, 1621–1635 között több alkalommal „mezítelen lábbal (nudis pedibus) hágott fel a göröngyös dombokon keresztül, hogy imádkozzék.” Valószínű, hogy a törökidő alatt romossá lett kápolnát a Forgách család hozta rendbe.

A kápolna titulusát az 1761. évi püspöki Canonica Visitatio említi először. Ekkor Antiochiai Szűz Szent Margit nevére volt szentelve, mivel IV. Béla apja, II. András a keresztes háborúból hozta magával a szent ereklyéit. Mocsáry könyve szerint 1776-ban még jó állapotban volt a kápolna és a remeteház. Fráter Pál, majd utána Fráter Elek volt a remete. A remeték lakhelye két szobából, konyhából, kamrából, kis istállócskából állt. Később nem tesznek említést remetékről, és a kápolna is, a remeteház is tönkrement. A kápolnaromok mellé fafeszület került 1870-ben, 1896-ban pedig öntöttvas feszületre cserélték. Egy táblán Káposztásy Imre karancseszi prépost verse volt olvasható.

1896
*Emeld fel szívedet
Közel van itt az ég
Ha Jézus szenvedett,
Te zúgni fogsz-e még
Küzdj és ne ingadozz!
E jelben győzni fogsz*

A táblát 2000 körül újraöntette a Karancs Alapítvány, a szövegben egy sereg csúnya hibával. Angyal János buzgóságából fakápolna készült a régi szentély romjaira. 1911-ig ő volt a kápolna gondnoka. Ő hozta föl Somoskőújfalu templomából a Győri Könnyező Szűzanya kép régen készült másolatát. Az eredeti képet Walter Linch ír püspök mentette Győrbe 1652-ben (ma is ott látható), amikor az angol polgári forradalom elől menekült. A kép 1697. március 17-én, Szent Patrik ír védőszent napján, három órán át könnyezett. A kegyképről több másolat is készült, a somosi valószínű a Forgách család megbízásából.

Trianon kettévágta a Karancsot. Az akkori kilátótorony egyik feszítő kötele egy fához volt rögzítve, ami Csehszlovákiába került. A csehek rögtön kivágták a fát, a kilátó megbillent. A Magyar Kárpát Egyesület új fa-

tornyot épített. A háborúban ez is tönkrement. A mai kilátó 1964-ben épült egy kiselejtezett szovjet olajfúró torony felhasználásával.

1922-ben az Állami Főgimnázium cserkészcsapata táborozott a Kis-Kercsegen. Szerintem a forrást azóta hívják Cserkész-csurgónak. A csapat és a tábor parancsnoka Bárdos Lajos volt, a későbbi világhíres zeneszerző. Egyik nap észrevették, hogy a Kápolna-hegyen ég az erdő. A parancsnok vezetésével negyven cserkész rohamlépésben felment a hegyre. Négy óra alatt sikerült – szerszámokkal, víz nélkül – eloltani a tüzet. A szintén ott lévő cserkész, Vaskó Andor később verset írt az eseményről *Az erdő mesél* címmel. Ennek egy részlete:

*„Testvér, hallod-e, harsog az erdő
A Karancs tetején a halál tüze ég
Fuldokló füstöt hoz a szellő,
Égre parázslik a bérci vidék
S izzik a lángban a büszke tető
A völgyi torokból füst tör elő...
... De a füst az erdőt nem sokáig fojtja,
Most már tudom, testvér, akad aki oltja.”*

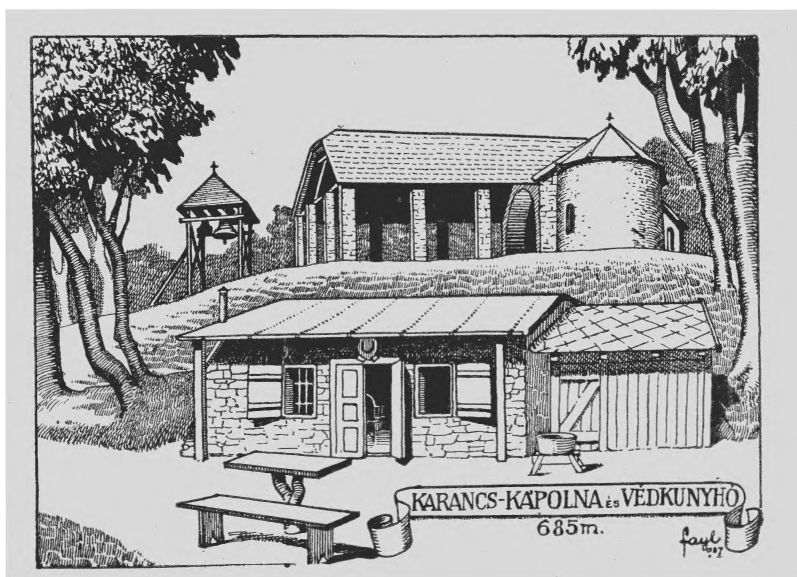
1926-tól Boroznaki Pál nyugdíjas bányász lett a kápolnagondnok. Saját házára kölcsönt vett fel, ebből építették újjá a középkori szentélyt. A fakápolna később szétesett. 1933–34-ben adományokból tovább folytatták az építkezést, de nem az eredeti középkori formája szerint. Az építmény tengelye É-D irányú lett. A bejáratot délre nyitották. A régi szentély oldalkápolnává alakult, de a kő diadalív megmaradt a vakolat alatt. Épült egy új remeteház is. Erről Fayl Frigyes salgótarjáni festőművész képeslapot készített.

Boroznaki Pál 1928-ban „Mária temetése” népi ajátatosságot szervezett, melyet ponyvafüzetek és „sugallat” nyomán alakított ki, s melyet minden évben Nagyboldogasszony előestéjén, vigiliáján, augusztus 14-én megtartottak. 1953-ban a határőrség – valószínűleg felsőbb vallásellenes utasításra – a Karancsra járkálást megtiltotta. A kápolna berendezését a hívek Karancsberénybe szállították, de a győri kegykép másolata – ki tudja miért? – fenn maradt a hegyen. Az 1950-es években Salgótarjában élt dr. Kardas József orvos, jezsuita szerzetes. Papi tevékenységet nem engedtek neki a kommunisták, de orvosi szolgálatot elláthatott. Családunk jó barátja volt. Apósommal, Lombos Zoltánnal rendszeresen járta a környező hegyeket. Egy karancsi útja során a kápolna mellett megtalálta az összegyűrt kegyképet. Hazahozta, és amikor Pannonhalmára került körzeti orvosnak, oda is magával vitte és nagy becsben tartotta. Amikor meglátogattuk feleségemmel, szobája falán láttuk a képet. Halála után az apátság képtárába került. Dr. Sólymos Szilveszter gyűjteményigazgató közlése szerint „a kép egy jó kezű festő munkája az 1700-as évek elejéről”. Az értékes festmény jelenleg a bencések budai rendházában van elhelyezve.

1926-ban a kápolnagondnok szerzett egy kis harangot. 1927-ben a salgótarjáni acélgyár adományozott egy 151 kg-os harangot. Patay Pál – egy-

Helytörténet

kori múzeumigazgató és harangtörténet-kutató – szerint acélból öntötték. Karancslapujtón is volt egy kis harang „Béla király idejéből”. Azt a hegyről vitték le valamikor réges-régen. „Boroznaki a kettőből öntetett egy nagyobbat így, az Árpád kori harang megsemmisült. Az újraöntött harangot pedig elvitték Hitler háborújába...” - írja Hetény János Karancs-kutató. A megmaradt acélharangot a helyiek szerint egy tarjáni középiskolai tanár lelökte és elvitte diákjaival a hulladék-vastelepre. Strichirs Károly plébános kiváltotta és a szóbeszéd szerint az aggteleki egyházközségnek adta. Zoltán fiammal 2008-ban elmentünk és felmáztunk az aggteleki templomtoronyba. Sajnos nem találtuk...

A kápolna mellett 1991-ben egy kiselejtezett vas villanyoszlopon alumíniumharang volt. Június 30-án ezzel a haranggal a salgótarjáni 153-as számú Dornyay Cserkészcsapat Frics Gyula parancsnok vezetésével két órán át egyfolytában harangozott a szovjet csapatok kivonulásának örömeire.

A kápolna igen rossz állapotban volt az 1955 utáni években. Amennyire lehetett, Czibula Elemér gondozta. 1990-ben Kápolna Alapítványt hoztak létre. Vezetői: Szöllös Géza ÉMÁSZ telepvezető és Morgenstern Ferenc karancslapujtói polgármester. 1991-ben Urbán Zsolt mérnök tervei alapján felújították a kápolnát. Ezután építettek egy új remeteházat – olyat, amelyet – de remete már nem volt. A régi források környékét rendbe hozták, új fészületek kerültek az utak mellé, a régiek, például a Hármaskereszt, feltámadtak. Felújították a kilátó vas- és faszerkezetét. Ez a tevékenység sokakat fellelkesített. Útikalauzok készültek, Füst Antal salgótarjáni származású bányamérnök regényt írt a Karancsról. Valós és képzelt

történelmi személyekkel népesítette be a hegyet. Az egykori határőr őrshelyén webkamera létesült. Bármikor megnézhetjük, hogy esik-e már a hó a 729 méteres hegycsúcson.

Az emberek rádöbbenek, hogy a Karancson az Isten közelebb van. A búcsújárás ismét gyakorivá vált. Varga András esperes úr vezetésével immár tíz esztendeje minden évben pünkösd szombatján – a Karancs lábánál és távolabbi völgyein át – Somosközfaluból elmegy Szentkútra a „Kis-Csíkmos-lyói” zarándoklat. Talán még bensőségesebb a január 17-én, Árpád-házi Szent Margit ünnepe előestéjén a kápolnához induló csendes imamenet, engesztelő zarándoklat, amelyen a környező egyházközségek tagjai nagy számban vonulnak gyertyákkal a Kápolna-hegyre a hideg téli éjszakában.

És végül: ez a kis írás elsősorban nem a szakembereknek készült. Megírása során még egyszer végigjártam a már sokszor bebarangolt Karancsot. Végigjártam völgyeit, csúcsait, néztem fáit, virágait, a lábam alatt lévő köveket és a titkokat rejtő földet. Közben meghallgattam a hegy történeteit, amelyeket újra és újra elmesélt nekem. Ekkor arra kért, hogy mondjam el másoknak is. Olyanoknak, akik itt még kevésbé ismerősek. Megígértem. Megtettem.

